

ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI
TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

DEĞİŞEN ROLLER, DEĞİŞMEYEN EŞİTSİZLİKLER: TERSİNE DÜNYA

Sözcük Sayısı: 4000

Kategori: 1

Araştırma Konusu: Orhan Kemal'in "Tersine Dünya" adlı yapıtında birey ve topluma yansıyan toplumsal cinsiyet rollerinin yazınsal araçlar yardımıyla incelenmesi.

Mayıs 2026

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	3
I. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN TOPLUM VE BİREYE ETKİSİ.....	5
I.II. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN TERSİNE KURGULANMASININ KURGUSAL METNE YANSIMALARI	5
I.III. “TERSİNE DÜNYA” KURGUSU İÇİNDE TOPLUMSAL ETKİLERİN İNCELENMESİ	7
II. DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİNİN ANLATIMA KATKISININ DEĞERLENDİRİLMESİ	8
III. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN BİREYE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	12
IV. SONUÇ	14
KAYNAKÇA	16

GİRİŞ

Toplumlar, cinsiyet rolleri aracılığıyla yalnızca bireyin davranışlarını değil, aynı zamanda değer yargılarını ve güç ilişkilerini de şekillendirmektedir. “Mevcut eşitsizlikler, toplumdan topluma ve kültürden kültüre biçim ve yoğunluk açısından değişiklik göstermekle birlikte özünde farklı değildir.” (Kaşıkırık, A. & Gülümser, I., 2021) Bu roller, çoğu zaman değişmez kabul edilse de kültür, coğrafya ve inanç gibi koşullar doğrultusunda oluşmuş toplumsal yapılardır. Ayrıca, bireyin biyolojik varlığının ötesinde, bireye doğumundan itibaren toplumsal “kimlik” giydirerek hareketlerini ve sınırlarını belirleyen bir kalıp gibidir. Kadın ve erkeğe yüklenen sorumlulukların farklılaşması aile yapısı, ahlak anlayışı ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde önemli bir işlev görmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet rolleri yalnızca bireysel kimliği değil, toplumun genel işleyişini, toplumsal beklentileri ve değer yargılarını da belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, “namus”, “ahlak”, “güç” kavramları kadın ve erkek üzerinden farklı biçimlerde yorumlanmakta ve bireylerin toplumun istediği kalıplara sıkışmasına sebep olmaktadır.

Toplumun kadın ve erkeklerden üstlenmesini beklediği sorumluluklar genellikle farklılık göstermektedir. Kadınlardan ev hayatına ilişkin yetkinlikler, erkeklerden maddi ihtiyaçları karşılayacak çalışmalar beklenmektedir. Bu durum çoğu zaman kadınların varlığının ev içiyle sınırlandırılmasına sebep olmaktadır. Bir erkeğin iş yaşamında yükselmesi için temel sorumluluklarını yerine getirmesi yeterli görülürken bir kadının aynı konuma ulaşabilmesi için daha fazla bir çaba sarf etmesi beklenmektedir.

Edebiyat, toplumda var olan eşitsizliklerin görünür kılınmasını sağlamaktadır. Yazarlar, yarattıkları kurgusal dünyalar aracılığıyla okuyucunun benimsenmiş normları sorgulamalarını sağlamaktadır. Türk edebiyatının toplumcu gerçekçi bakış açısının temsilcilerinden olan Orhan Kemal “Tersine Dünya” eserinde bu eleştiriye uç noktalarla ele almaktadır. Yazar bu romanda, toplumsal cinsiyet rollerini tersine çevirerek kadın ve erkek ilişkilerine ironik ve düşündürücü bir bakış sunmakla kalmaz, aynı zamanda dilin, davranışların ve toplumsal yapının cinsiyet rolleriyle iç içeliğini de gösterir. Mahalle kültürü, dedikodu ve töre baskısı gibi konuları işleyen yazar, kadınların toplumsal hayatta baskın, erkeklerin daha pasif konumda resmedildiği bir “tersine kurgu” yaratmakta; toplumda kabul gören ataerki düzenin ne kadar kırılgan ve yapay olduğunu göstermektedir. Yazarın kurduğu bu dünya, erkek egemen sistemdeki baskıcılığı, rolleri değiştirerek absürtleştirir. Böylece kabul edilen toplumsal yapı eleştirilmektedir. Orhan Kemal, mizah ve ironiye dayalı üslubuyla, okura sadece eğlenceli bir hikâye sunmakla kalmaz aynı zamanda toplumsal yapının cinsiyet temelinde nasıl kurulduğunu

sorguladır. Bu yönüyle Tersine Dünya, yazarın sınıf ve kimlik temalarını cinsiyetçi bakış açısıyla yeniden düşündürdüğü, ironik dil ile yazılmış eleştirel bir eserdir.

Bu çalışmada, Orhan Kemal'in "Tersine Dünya" yapıtı incelenirken yapıtın yaratıldığı dönemdeki Türk toplumunun kadına bakışı, kadının toplumsal konumu ve kadınların varoluşlarını savunma çabaları temel inceleme alanını oluşturmaktadır. Çalışmada, yazarın dil ve üslup özellikleri üzerinden izlek ile üslup arasındaki ilişki belirginleştirilerek toplumsal cinsiyet ve kadın temsili konusundaki mesajın aktarım biçimi ortaya konulmaktadır. Araştırmanın amacı, yalnızca yazarın iletisini görünür kılmakla sınırlı kalmayıp kadının toplumsal rolü gibi geçmişten günümüze tartışılmaya devam eden bir konuyu incelemektir. Bu amaç ışığında toplumsal cinsiyet rollerinin kurgu bir eser üzerinden bireye ve topluma etkisi sorgulanacaktır.

I. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN TOPLUM VE BİREYE ETKİSİ

Birey, dünyaya geldiği andan itibaren cinsiyetine bağlı olarak kendisine atfedilen birtakım sorumluluklar ve beklentilerle yaşamını sürdürmeye başlar. Bu sorumluluklar ve beklentiler bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürel ve sosyolojik yapısına göre farklılık gösterebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı söylenebilecek gelişmiş toplumlarda kadın ve erkek arasında net rol ayrımlarının bulunmadığı görülürken gelişmemiş toplumlarda bu ayrımların daha belirgin olduğu gözlemlenmektedir. Bu tür toplumlarda bireyin üstlendiği görevlerin, “kadın” ya da “erkek” olmasına göre bazı sınırlarla belirlendiği düşünülebilir. Orhan Kemal’in “Tersine Dünya” romanı toplumsal cinsiyet rollerinin keskin bir şekilde çizildiği bu düzeni, alışılmışın tersine işleyen bir kurgu aracılığıyla okura sunmaktadır. Yazar, yüzyıllardır süregelen bu toplumsal yapıyı ve söz konusu yapının birey üzerinde yarattığı baskıyı kadın ve erkek figürleri üzerinden sorgular. Yapıdaki toplumsal cinsiyet rolleri tersine bir kurguyla yer değiştiren bireylerin bu yer değişiminden sonra da mevcut düzendeki cinsiyet eşitsizliğini devam ettirdiği görülmektedir. Bu zıtlığın temel alındığı anlatıda çağrışım ve imge etkisi ile leitmotiv tekniğinin diyaloglar, figürler, betimlemeler üzerindeki yansımaları içerik üzerinden anlatılacaktır.

I.II. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN TERSİNE KURGULANMASININ KURGUSAL METNE YANSIMALARI

Bireyin -çoğu zaman kendi isteklerinden çok- içinde bulunduğu çevrenin beklentilerine göre şekillenen bir yaşam sürmek zorunda kaldığı söylenebilir. Bu durumun temelinde ise toplumun bireye doğduğu andan itibaren dayattığı normlar vardır. Orhan Kemal’in, “Tersine Dünya” romanında kadınlar toplumun gözü önündeki alanlarda söz sahibiyken erkekler ise ev içi rollerle sınırlandırılmaktadır. Toplumdaki bu düzen bireylerin kimliğini belirleyen normların ne kadar yapay olduğunu gösterir niteliktedir. Orhan Kemal bu konuyu toplumun orta – alt kesiminden bir aile üzerinden aktarmaktadır. Romandaki odak figür ailenin kadını, yani “*evin reisi*” Bitirim Leyla, kadın kimliğiyle var olmasına rağmen, geleneksel olarak erkeklere yüklenen sorumlulukları üstlenerek cinsiyet kalıplarını kıran bir karakter olarak kurgulanmıştır. Buna karşı, Leyla’nın eşi olan Süleyman adlı figür ise ev işleriyle uğraşan pasif bir birey olarak kurgulanmıştır. Yazar bu figürün silikliğini ortaya koymak için neredeyse

yapıtın ortalarına kadar bu figürü kendi adıyla değil de “*Bitirim Leyla’nın kocası*” (Kemal, sf. 38) şeklinde adlandırmıştır. Bu adlandırma Süleyman’ın geri planda kalan konumunu vurgulayan bir anlatım tercihi olarak yorumlanabilir.

Dini unsurlar da yazarın eleştirisini derinleştirme adına tersine kurguya dahil ettiği unsurlardır. “*Çünkü bir kadın, erkeğin küçük tanrısıdır!*” (Kemal, sf.63) ifadesi bu durumu görünür kılmaktadır. Bu sözün tekrarlı kullanımı okuyucunun sık sık kadınların ve erkeklerin toplumda bulunduğu konumu okuyucuya hatırlatır niteliktedir. Bu ifade toplumda yerleşmiş kadınların hayatlarında bir erkek olmadan başarılı olamayacakları fikrinin romana uyarlanmış şeklidir. “*Erkek millette itimat olmaz! Havva anamızı cennetten kovduranın soyundan gelme değil misiniz?*” (Kemal, s. 87) ifadesi bireysel eylemlerdense, cinsiyete dayalı bir suçlama şeklindedir. Bu durum, romandaki erkek kimliğinin değersizleştirilmesine ve güvenilmez bir konuma itilmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda evrensel olarak bilinen bir gerçeğe bir de karşı bakış açısıyla bakılmaktadır.

Orhan Kemal’in Cumhuriyet’in neredeyse ilk yıllarında eser veren sanatçılardan olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda kadının toplumsal rolünün değişim gösterdiği bir sürece tanıklık ettiği düşünülmektedir. Bunun yanında sanatçının eserlerinde gördüğümüz toplumcu-gerçekçilik akımı da toplumsal sorunları gözlemci gerçekçilikle esere yansıtmayı amaçladığından teze konu olan yapıt o günün gerçekliğine ayna tutmaktadır. Orhan Kemal bunu yaparken uzamı aslına olabildiğince sadık şekilde kurgulamıştır. Büyükşehirin kenarlarında göç sonucu oluşan gecekondu alanı ayrıntılarıyla okuyucuda gerçeklik algısı en üst seviyeye taşınmıştır. Alt yapı eksikliği nedeniyle evlerde su tesisatı olmadığından mahalle çeşmesinden kovalarla su taşınması, çamaşırların evler arasına gerilen iplerde kurutulması ya da pencereden pencereye bağırılarak haberleşilmesi gibi ayrıntılar bu gerçeklik hissini yaratmaktadır. Gerçeğe tamamıyla uygun bu uzamın figürleri ve bunların üstlendiği roller ise tamamen gerçeküstü şekilde kurgulanmıştır.

Yapıttaki yetişkin erkekler, gerçek yaşamda böyle bir çevrede görülmesi muhtemel yetişkin kadınların sosyal konumlarında bulunup onların olası davranışlarını sergilerken yetişkin kadınlar da yine söz konusu sosyo-ekonomik yapıdaki toplumlarda yer alan erkeklerin yerine geçmişlerdir. Bu durum gençler ve çocuklar için de geçerlidir. Hatta cinsiyetçi sayılabilecek deyim ve atasözleri de yazar tarafından cinsiyet rolleri değiştirilerek yeniden yaratılmıştır. Bu durum Orhan Kemal’in hem gerçek yaşamdaki cinsiyet rollerinin absürtlüğüne karşı bir eleştirisi hem de bu rollerin aslında ne kadar değişken olabileceğine dair bir göndermesi olarak kabul edilmektedir. Romanda her bireyin sorumlulukları çerçevesinde belirli bir rutinleri vardır. Örneğin “*Kocası erkenden kalkmış,*

gazocağını yakmış, çayı oturtmuş, akşamdan kalma bulaşıkları yıkamaya başlamıştı.” (Kemal, sf. 8) alıntısı ile bu işlerin rutinliği ve döngüsellliğini göz önüne sermektedir ve bütün görevler erkekler tarafından yapılmaktadır. “Süleyman” figürünün yaptığı işlerin hepsinin “ev işi” olması onun ailedeki yerini gösterir niteliktedir. Sadece “Süleyman” değil, bütün erkekler bu tür sorumluluklara sahiptir. Erkekler “ev hizmetlerinden başkasını bilmeyen babalar” (Kemal, sf.2) şeklinde nitelendirilirken, kadınlar “azgın karı” (Kemal, sf.5), “içkici”, “kumarcı” (Kemal, sf. 8) şeklinde nitelendirilmektedir.

Yapıtta erkekler pasifken kadınlar baskın rolü üstlenmektedirler. Bitirim Leyla’nın kocası ve oğlu arasında geçen “*Erkek evlat böyle şeylere kulaklarını tıkar. Hayâ denen bir şey var!*” (Kemal, sf. 60) diyalogu erkek evlatların bazı konularda söz hakkı olmadığını aktarmaktadır. Ayrıca, bu durum erkeklerin toplumda ezilen konumda olduğunu, kadınların ise ezen konumda olduğu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri farklı kültürlerde çeşitli biçimler olsa da bireyi belirli kalıplar içine yönlendiren yapılar olarak değerlendirilebilir. Toplumun bireylere dayattığı bu standartların, bireylerin kimlik gelişimi üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Orhan Kemal’in “Tersine Dünya” romanında ele alınan toplumsal cinsiyet rollerinin bireyin gelişimine etkisi izleği figürler, diyaloglar, betimlemeler, benzetmeler, imge, tezat ve tekrar aracılığıyla yapıtın temel kurgusu olan tersine dünya düzeni üzerinden aktarılmıştır.

I.III. “TERSİNE DÜNYA” KURGUSU İÇİNDE TOPLUMSAL ETKİLERİN İNCELENMESİ

Sosyal ve kültürel açıdan gelişmiş olarak nitelendirilen toplumlarda kadın ve erkek bireyler arasında eşitlik neredeyse birebir sağlandığından toplumun da bu bireylere yüklediği sorumluluklar eşite yakındır. Daha az gelişmiş ya da geri kalmış toplumlarda üretim araçlarına erkekler sahip olduğundan toplumun kadından beklentisi ve ona yüklediği sorumluluklar ev işleri, çocuk doğurmak, aile bakımıyla ilgili işlerdir. Orhan Kemal’in “Tersine Dünya” adlı yapıtı bu yapıya eleştirel bir bakış getirmektedir. Yapıt, toplumun kurallarının tam tersine işlediği yeni bir toplum kurgulayarak bu eleştiriye aktarır.

Yapıtın yazıldığı bağlam ve uzam göz önünde bulundurulduğunda toplumun kadının sosyal ve ekonomik hayatın çok içinde olmasını garipsediği görülür fakat bu yapıtta gerçek yaşam tersinden kurgulandığı için toplumda erkeğin ev işleriyle uğraşması gerektiği yargısı hakimdir. “*Bitirim Leyla namahrem kocasının ıslak bıyığıyla yalvarmasına çıldırarak, ‘Ulan aşağılık,’ diye bağırdı. ‘Ulan mahallenin azgın karılarından da mı korkmuyorsun?’*” (Kemal,

sf.5) ifadesi toplumun bir kadına, aslında erkeğe yüklediği görevi ortaya koymaktadır. O dönemde ev işleri toplum tarafından kadının sorumluluk alanı olarak görülmektedir. Yapıttaki “elleri sabunlu ev erkekleri” (Kemal, sf.9) sözleri de yapıttaki kurgusal toplumun bu rolü artık erkeğe yüklediğinin kanıtıdır.

Yapıtta “namus” kelimesi önemli bir işlev üstlenmektedir. Hatta toplumda bireyin davranışlarını düzenleyen bir toplumsal denetim mekanizması şeklinde görülmektedir. “Hiç kimse el kapılarında çalışan babalara namuslu gözüyle bakmazdı. Böyle erkekler ‘o biçim’di.” (Kemal, sf.3) ifadesi o dönemde kadınlar için kullanılan bir söylemdir. “... bizim gibi namuslu erkeklerin de namuslarının bekçisisiniz!” (Kemal, sf.52) sözü aynı şekilde toplumun erkeğe yüklediği namus bekçiliği rolünü de bu yapıtta kadına yüklemektedir. “Namusunu beş paralık ettin.” (Kemal, sf.5) gibi ifadeler toplumda bireyin değerinin namusuyla ölçüldüğünü gözler önüne sermektedir. Erkek figürlerin namusları üzerinden uyarılıp, korkutulması, bireysel ahlaktan çok toplumsal beklentilerle ilişkilendirilebilir. Ayrıca, erkek figürler üzerinde yaratılan bu korku pasif ve sessiz duruşlarının altında yatan sebeplerden biri olabilir. Bitirim Leyla’nın “Kocası da Allah için namuslu erkekti.” (Kemal, sf. 37) sözleri kocasına çok güvendiğini ve bu güvenin altında namuslu olmasının yattığını belirtmektedir. “Ben senin bildiğin erkeklerden değilim.” (Kemal, sf. 70) sözleriyle Bitirim Leyla’nın kocası kendini ispat etmeye hatta namusunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

Romanın başında betimlemelerle ve naralar atmasıyla anlatılan figürün bir kadın olabileceği fikri verilmemektedir. Toplumsal algıyla gecenin sessizliğini bölen kişinin erkek olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce “genç, yaşlı erkeklerle düşüp kalkamadıysa” ifadesiyle gerçekliğini kaybetmektedir. Romanda kadınlar arasında yazılı olmayan bazı kurallar vardır: “erkeğinin namusu”, “arkadaş hatırı” ve “kabadayılığın raconunu yerine getirmek” (Kemal, sf. 45) gibi. Bu kurallar kadın olmanın şartı olarak görülmektedir. Ayrıca bu kurallara göre davranmayan kadınların kadınlığı sorgulanmaktadır. “Kadın değil misiniz? Birini al, çarp ötekine!” (Kemal, sf. 79) ifadesi toplumsal yargılar içerisinde kadınlarla ilgili bir genellemeyi göstermektedir ve Süleyman’ın kırılğan yapısını belirtmektedir.

II. DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİNİN ANLATIMA KATKISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yaratılan evrende kadın ve erkeğin rolleri gerçek hayattakinin tam tersi şekilde kurgulanmıştır. Bu yapılırken sokak diline ve deyimlere sıkça başvurularak yapıtta toplumun

orta ve alt tabakasının ele alındığı izlenimi yaratılmıştır. Öyküleme ve betimleme anlatım biçimleri diyaloglar ile zenginleştirilmiştir. Genelde gözlemci anlatıcı bakış açısı tercih edilse de zaman zaman ilahi anlatıcı bakış açısına da başvurulmuştur. Böylelikle okuyucunun nesnellik ve öznellik algısının birlikte harekete geçirilmesi amaçlanmıştır.

Yapıtta yaratılan bu kurgusal toplumu gerçekçi kılmak için yazar dilde yerleşik olan bazı deyim ve ikilemeleri de kendi yarattığı evrene uyarlamıştır. Örneğin, dilde var olan “hanım hanımcık” ifadesi yapıtın zıtlığına uygun olarak “*adam adamcık*” (Kemal, sf. 11) şekline evrilmiştir. Aynı biçimde gerçekte kadınlara yakıştırılan “oynak” sıfatı da yapıtta bir erkeğe verilerek “*Oynak Zekeriya*” (Kemal, sf. 13) şekline getirilmektedir. Bu kullanıma bir başka örnek de gerçekte “Erkeklik öldü mü?” şeklindeki ifadenin “*Kadınlık öldü mü?*” (Kemal, sf. 17) şeklinde kullanılmasıdır. “*Eksik etek*” (Kemal, sf.12) deyimini gerçekte kadınların küçümsenmesi ve erkekler kadar söz sahibi olmamasını ifade ederken romanda tam tersi işlev görmektedir. “*Yiğitliğine, kadınlığına sığar mıydı?*” (Kemal, sf.16) ifadesi aynı şekilde erkekler için “*Adamlığa sığar mı?*” şekline uyarlanmıştır.

Kurgulanan toplum kesiminin gerçek toplumun aydın üst kesimi yerine orta ve alt tabaka olduğunu ortaya koymak için sıklıkla sokak ağzına başvurulmaktadır. “*Oooooşt!*”, “*Oşt sana postal!*” (Kemal, sf. 11) gibi söylemler bu izlenimi yaratmaktadır. Benzer olarak insanların pencereden pencereye bağırarak iletişim kurmaları ve evlerde su tesisatının olmaması gibi anlatılar uzamın bir kenar mahallesi olmasına işaret etmektedir. “*Süleyman huuu...*” ve “*Çeşmeden dolu kovalarıyla dönmekte olan komşu Hasan’dı.*” (Kemal, sf. 38) sözleri bu uzamın canlandırılmasını amaçlamaktadır. Bitirim Leyla’nın nezarethaneye girdiği bölümde sigara almaya çalışan kadınların durumu “*Sigaralar, bir parça kemik için boğuşan köpekleri hatırlatarak kapışılmış, birer kıyıda ateşlenmişti.*” (Kemal, sf.34) ifadesiyle köpeklerle benzetilmektedir. Bir sigara için kadınların boğuşması ne kadar aciz durumda olduklarını göstermektedir. Bulundukları mekân sebebiyle zaten sınırlı kaynağa sahip olmalarının yanında sigara basit bir tüketim aracı olmaktan çıkarak bir kaçış olarak görülmektedir.

Edebi yapıtlarda ironi bir gülmece unsuru olarak algılansa da yazar okuyucuyu toplumsal yargıları, küresel sorunları düşünmeye ve sorgulamaya iter. Anlatılan ile ima edilen arasındaki çelişki okurun metne eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmasına yardımcı olur. İroni, toplumsal normların ve yargıların dışına çıkarak olayları farklı bir bakış açısıyla gözlemlememizi sağlar. Orhan Kemal “Tersine Dünya” romanında toplumsal cinsiyet rollerini ironik, abartılı ve eleştirel bir dille ele almaktadır.

Yapıtın yazıldığı tarihler olan 1960'lı yıllarda dış göçlerin başlamasıyla kadınlar hizmetçi olarak evlere gidip çalışmaktaydı. Romanlarında ironi ve eleştiriyle toplumsal sorunları ele alan Orhan Kemal, bu konuya da Tersine Dünya romanında “Çocuklar anasız kalacak, ev hizmetlerinden başkasını bilmeyen babalar çocuklarını geçindirmek için el kapılarında iş mi arayacaklardı?” (Kemal,sf.2) ifadesiyle değinmiştir. O dönemin toplumunda kadınların dışarda çalışmasının hoş karşılanmaması, romandaki kurguda erkeklerin çalışması durumunun olağanüstü karşılanması ve “el kapıları” tekrarı üzerinden aktarılmaktadır. Erkeklerin ellerinin romanda sürekli “elleri çamaşır suyu ya da bulaşık sularıyla kabarmış” (Kemal, sf.2), “elleri sabunlu” (Kemal, sf.9) şeklinde betimlenmesi sık sık ev işleriyle uğraştıklarını göstermektedir. Gerçek hayatta kadınlarla özdeşleştirilen bu görünmez emekleri hatırlatmaktadır. Bu anlatım kadınların üstlendiği ev içi gündelik işlerin doğal ve sorgulanmaz olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca bu işlerin cinsiyetle değil toplumdaki kabullerle şekillendiğini göstermektedir. “Erkeğin vazifesi evine çekilip tahta silmek, bulaşık, çamaşır yıkamak, yemek pişirmek, sonra da akşam kocasını pencerede beklemektir.” (Kemal, sf.106) ifadesiyle erkekler evin içindeki işler ile sınırlandırılmaktadır. “..., elinin hamuruyla kadın işine karışma!” (Kemal, sf. 106) söylemiyle erkekler aşağılanmaktadır ve ev dışındaki konularda söz sahibi olmadıkları gözlemlenmektedir.

Romandaki kurguda kadınlar her alanda erkeklerden daha ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır ancak gerçek hayatta toplumsal düzenin yarattığı cinsiyet rolleri yüzünden bu durum tam tersi şekilde gözlemlenmektedir. Yapıtta Süleyman'ın adının sadece birkaç kez geçmesi onun dışında hep “Bitirim Leyla'nın kocası” şeklinde hitap edilmesi erkeklerin toplumda kadınlarıyla varolduğunu göstermektedir. “...uykulu gözlerle bakan ev erkekleri, kapılarda meraklı aile reisi kadınlar.” (Kemal, sf.27) söyleminde “ev hanımı” ifadesi” ev erkekleri” şeklinde uyarlanmıştır ve kadınlar “evin reisi” rolünü üstlenmektedirler. Bu rollerin değişimi aile içinde kadınların baskın bir rol üstlendiğini belirtmektedir. “Kocasına bir tokat.” (Kemal, sf.7) alıntısında Bitirim Leyla'nın sokağın ortasında yaptığı bu davranışın mahalleli tarafından hiç tepki çekmemesi ve çok normal rutin bir davranış olarak o mahallenin yani alt sınıfın kültür seviyesini gözler önüne sermektedir. Gerçek hayatta, genellikle toplumun alt sınıflarında, kadına şiddet ve taciz bu bölümde olduğu gibi çevredekiler tarafından olağan karşılanmaktadır. Yazar, kadınlara yapılan bu tür davranışları ters bir kurgu aracılığıyla eleştirmektedir. Yapıtın ilerleyen bölümlerinde Bitirim Leyla'nın kocasına gardiyan kadının ilgi göstermesi sonucunda erkeğin savunmasız oluşu ve kendini koruması gerekmesi de bu duruma örnektir. “Çalışsa bile, karısız bir erkek işyerindeki zampara karıların saldırısından kendini nasıl koruyacaktı?” (Kemal,sf.43) söylemi de erkeklerin sürekli kendilerini kadınlardan

koruma ihtiyacını belirtmektedir. Bu durum gerçek hayatta kadınların iş yeri gibi ev dışı yerlerde kendilerini korumaları gerektiğine dikkat çekmektedir. “*Seni boşayıp it atar gibi atmazsam bana da Bitirim Leyla demesinler!*” (Kemal, sf.7) ifadesi toplumda erkeklerin değersizliğini ve önemsizliğini belirtmektedir. “*Hazır ol, babanın evine defedeceğim seni.*” (Kemal, sf.8) sözü çoğunlukla erkeklerin kadınlara yönelttiği bir söylem olarak yer almaktadır. Ancak yapıtta bu sözün Bitirim Leyla tarafından kocasına söylenmesi tersine kurguyu ve ironik anlatımı güçlendirmektedir. “*Ben erkek değilim, kadının kadın. Hem de sapına kadar.*” (Kemal, sf.71) söyleminde Bitirim Leyla erkek olmanın kıymetsizliği vurgusuyla kadınlığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Kadınların arasında erkek olmak ya da bir erkek gibi davranmak ayıp ve acınası görülmektedir.

Orhan Kemal, “*Çok eski devirlerde dünya tersineymiş. Kadınlar kocalarına boynuz taktırır, erkeklere kaçır, erkekler karılarını döver, hatta bıçağını, tabancasını çekip vururlarmış.*” (Kemal, sf.93) ifadesiyle bugünün “normal”inde toplumsal cinsiyet rollerine ve düzenine gönderme yapmaktadır. “Çok eski devirlerde” ifadesi geçmiş zamanla okuyucunun zihninde tarihsel bir dönem algısı oluşturmaktadır, ancak bahsedilen durum bugünün gerçekliğine karşılık gelmektedir. Yapılan gönderme ironik bir biçimde içinde yaşadığımız düzenin ne kadar değişken, yapay olduğuna ve bu düzenin gerçekliğinden ziyade toplumun kabul ettiği duruma değinmektedir. Kadınların sadakatsizlikle, erkeklerin ise pasiflikle ilişkilendirildiği bu kurgu toplumsal cinsiyet rollerinin kalıplaşmasına dikkat çekmektedir. Bıçak ve tabancayla şiddetin olağan karşılandığı görülürken, durumun absürtlüğüne dikkat çekilmektedir. Şiddet ve aldatma gibi davranışların tersine çevrilerek normalleştirilmesi üzerinden içinde bulunduğumuz yapı gözler önüne serilmektedir. “dünya tersineymiş” ifadesi figürün durum karşısındaki şaşkınlığını belirtirken bir ironi unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumdaki yargılar sebebiyle namus kadın bedeni üzerinden tanımlanmaktadır. Romanda bu durum ironi ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. “*Namuslu da canım, hakçası. Namuslu olmasa, hangi erkek he demez?*” (Kemal, sf.5) söylemiyle namus erkek bedeni üzerinden tekrar tanımlanmaktadır. Yapıtta “namus” kavramının kadınlardan erkeklere aktarılması ahlak anlayışının güç dengesi üzerine kurulu olduğunu göstermektedir ve erkeklerin davranışlarını korkuyla sınırlandırmaktadır. “*Namussuz, rezil adam. Ulan beni, bunca yıllık namımı iki paralık ettin.*” (Kemal, sf. 7) ifadesinde “namus” toplumsal itibarı belirleyen bir ölçüt olarak gözlemlenmektedir. Bu ölçütün erkek figürler üzerinden yapılması kadınların gerçek hayatta karşılaştığı baskıyı görünür kılmaktadır. “*Lakin Lokman Hekim’in ye dediği ha!*” (Kemal, sf.30) ifadesi kültürel olarak yer edinmiş, doğruyu bilen Lokman Hekim ile

özdeşleştirilmektedir ve erkeklerle yakınlaşmaya çalışmak doğru bir hareket olarak nitelendirilmektedir. Yapıtta “ağzı süt kokan” (Kemal, sf.43) betimlemesinin tekrarı erkek figürlerin deneyimsiz ve olgunlaşmamış olarak görülmelerini vurgulamaktadır. Gerçekte bu söylem kadınlar için söylenen bir ifadedir. “Nasıl düşünmem? Sen benim namusumsun!” / “Doğru, haklısın karıcığım ama, bir erkek namusunu karısı için değil, kendisi için taşır!” (Kemal, sf.53) Bitirim Leyla ve kocası arasında geçen bu diyalog aracılığıyla bir bireyin kendi ahlaki sorumlulukları başka bir kişi üzerinden tanımlanan bir değere dönüşmektedir. Fakat Süleyman bu görüşe karşı çıkmaktadır ve namusunu benimsediğini belirtmektedir. “namusunu kendisi için taşır” (Kemal, sf.63) söyleminin tekrarı erkeklerin belirli kalıplardan çıkmaya çalışıp bir birey olarak varolmaya çalıştıklarını nitelemektedir. “Erkek evlat, anasından sonra evinin namusunu düşünen tek kişidir.” (Kemal, sf.55) ifadesi namusu ailedeki bireylerin üstlenmesi gereken bir sorumluluk olarak aktarmaktadır. Bu namusun erkek çocuğu tarafından korunması toplumsal cinsiyet rollerinin tersine çevrilmesine rağmen toplumdaki “namus” anlayışının değişmediğine dikkat çekmektedir. “Çalışan erkeklerden hangisi sağlam?” (Kemal, sf.65) alıntısında erkeklerin ahlaklarının dışarda bir işte çalışıp çalışmamalarıyla ölçüldüğü gözlemlenmektedir. İş dünyasında yaşanan olaylar bu düşüncenin şekillenmesini sağlamış olabilir. “Bu zamanda kendini bilen namuslu bir kadın, kocasını el kapısında çalıştırmaz!” (Kemal, sf.65) ifadesi kocalarını dışarda çalıştıran kadınların ayıplanması gereken bir davranışta bulunduklarını savunmaktadır. Günümüzde bu durum geleneksel bir düşünce yapısına sahip erkeklerin eşlerini çalıştırmamaları hatta çalıştırmayı “erkekliklerinde yoksunluk” olarak görmelerine sebep olmaktadır. Toplum tarafından yapılmış bu yargılar çalışan kadınlar hakkında doğru olmayan düşünceler doğurabilmektedir. “Ben senin bildiğin erkeklerden değilim,” (Kemal, sf.70) söylemiyle erkeklerin namuslu olduklarını kanıtlamaya çalıştıkları görülmektedir. “Allah erkekleri kadınlar için yarattı. Erkeksiz dünyanın ne tadı olur?” (Kemal, sf.78) sözleriyle erkeklerin varoluş amaçları din aracılığıyla kadınlara dayandırılmaktadır. Romanda kadınların baskın rolü üstlenmesi bu söylemin ironik bir biçimde sorgulanmasına yol açmaktadır.

III. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN BİREYE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Kadın ve erkek arasında biyolojik farklılıklardan bağımsız olarak, iki cinsiyet arasında oluşan statü ve güç farkı “toplumsal cinsiyet eşitsizliği” olarak ifade edilmektedir. “Kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarına toplumsal cinsiyet (gender) adı

verilmekte olup, gender olgusu toplumdan topluma ve zaman içinde farklılık göstermektedir.” (Demirgöz Bal, M., 2014) Bu toplumsal düzende erkeklerin güç ve otorite sahibi olarak gözüken kısımda varlıklarını ön plana çıkarması kadınları ise ev, mahalle ve aileyle sınırlandırarak arka plana iterken aynı zamanda da değersizleştirmektedir.

Toplum tarafından belirlenen iş ve mekân sınırlandırmalarının yanı sıra kadınlar giyiniş biçimleri, bedenleri, konuşma şekilleri gibi bireyin kimliğini oluşturan özellikler de sınırlandırılmaktadır. Örneğin, “namus”, “sadakat”, “fedakârlık” kavramları genellikle kadınlar üzerinden kesinlikle sahip olunması gereken özellikler olarak tanımlanırken; “güç”, “otorite”, “özgürlük” kavramları erkekler üzerinden tanımlanmaktadır. Bu kavramlardan anlaşılabileceği gibi kadının kimliğinin önemsenmemesi, erkek merkezli bir toplum yapısına sebep olmaktadır. Feminist hareket, bu çerçevede eşitsizliklere karşı ortaya çıkan toplumsal bir hareket olarak önem kazanmaktadır. “...kadının siyasal ve toplumsal haklar bakımından erkekle eşit olması gerektiğini öne süren ve bunu gerçekleştirmeye çalışan akımdır. Feminizm, eleştirel bir düşünce ve kelime olarak ilk kez 18.yy’ın sonlarında görülür.” (Enginyurt, D., 2018) Tanımdan anlaşılabileceği üzere feminist düşünce toplumda sanılanın aksine erkek düşmanlığı değil, kadın ve erkeklerin hak ve fırsat eşitliğidir. Bu düşünce kadınların eğitim ve çalışma gibi haklarını savunması sonucunda görünürlük kazanmıştır. Aynı doğrultuda, kadınların ev içi rollerle sınırlandırılması, otorite olarak görülmemesi ve karar alma süreçlerine dahil olmaması sorgulanmaktadır.

Romanın asıl etkisi toplumsal cinsiyet rollerini yalnızca tersine çevirmesi değil aynı zamanda bu kurgu aracılığıyla okurun alışkanlıklarını görünür kılmasıdır. Eşitsizlik doğrudan anlatılmak yerine rollerin ve konumların değişikliği ile aktarılmaktadır. Kabullenilmişin dışındaki kurgu okuyucuya olağan düzeni sorgulatarak yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Alışılmış olanın tuhaf bir yapı kazanması toplumsal düzenin sorgulanmasını sağlamaktadır. Eserde kurulan dünya, gerçekliğe farklı bir boyut kazandırmaktadır ve benzer bir yapı üzerinden eleştiri yerine bilinçli bir abartı söz konusudur. Bu abartı anlatımın inandırıcılığını zayıflatmak ya da yalnızca komik bir kurgu yaratmak amacıyla değil, hali hazırdaki düzenin bozukluğunu daha belirgin hale getirmek amacıyla kullanılmaktadır. Abartı anlatılar gücün ve otoritenin tek taraflı dağılımını ve bu durumun bireyler üzerindeki sonuçlarını görünür kılmaktadır. Roman, çözüm önerisi sunmaktan çok, okuyucunun bir farkındalık kazanmasını hedeflemektedir.

Yapıtın tümünde kadın ile erkek arasındaki eşitsizlik, kişilerin günlük hayatlarında ve başlarına gelen olaylarda açıkça görülmektedir. Orhan Kemal, kadın ve erkeğin bilinen rollerini değiştirip okura alışılan kuralları başka bir gözden göstermektedir. Bu tersine kurgu, yalnızca

ironi ve mizahı öne çıkarmaz bunun yanında, bireylerin toplumdaki rollerini sorgulama şansı vermektedir. Yapıttaki kadınlar, toplumda genellikle erkeklere ait olan söz söyleme ve karar verme sorumluluğunu alırken, erkekler ev işleriyle uğraşmaktadırlar ve toplumdaki kadınlar tarafından baskı görmektedirler. Böylece, gerçekte kadınların deneyimlediği sınırlandırmalar burada erkekler üzerinden daha açık, biraz da abartılı bir biçimde anlatılmaktadır. Bu durum, okuyucuları cinsiyet eşitsizliği hakkında düşündürürken aynı zamanda da sorgulatmaktadır. Orhan Kemal, oluşturduğu kurgu yardımıyla toplumda var olan güç farklarını ortaya koymaktadır. Örneğin, Bitirim Leyla'nın kocasına ev işleri yaptırması erkeklere atfedilen geleneksel rolleri tersine çevirirken, kadının otorite figürü olarak konumlandırılması da yerleşik toplumsal beklentilerle çelişmektedir. Ayrıca, erkeklere namus ya da toplumun onlardan beklediği ölçütlere göre değer biçilmesi, kadınların yıllarca yaşadığı baskıyı görünür kılmaktadır.

IV. SONUÇ

Yüzyıllardır birçok yapıta konu olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği Orhan Kemal'in kaleme aldığı "Tersine Dünya" adlı eserinde de gözlemlenmektedir. Romanda toplumsal cinsiyet rolleri tersine çevrilerek eşitsizliğe dikkat çekilmektedir. Bu kurguda kadınlar otorite olarak karşımıza çıkarken, erkekler namus üzerinden yargılanmakta ve ev ile sınırlanmaktadır. Gerçek hayatta kadınlara yöneltilen baskılar, bu kez erkeklere uygulanmaktadır. Bu rol değişimi yapıtta abartılı ve ironik bir biçimde aktarılmaktadır. Bitmeyen bir "namus" meselesi ve sarkıntılık söz konusudur. Erkeklerin gördüğü baskı bazı bölümlerde gerçeklik sınırını aşıp abartıya kaçmaktadır. Bu abartı anlatım, eseri sadece ironik bir kurgu olmaktan çıkararak bireyin gerçeklik algısını sarsmakta ve toplumsal düzeni eleştiren bir hal almaktadır. Namus meselesi hakkında erkeklerin maruz kaldığı baskı, yapıtta dikkatin aslında kadınlar üzerindeki baskıya kaymasına sebep olmaktadır.

Roller değiştiğinde ortaya çıkan rahatsızlık ve tuhaflık duygusu aracılığıyla okur, varolan toplumsal yapıyı düşünmeye itilmektedir. Erkeklerin maruz kaldığı baskı aslında kadınların günlük hayatta deneyimlediklerini yansıtmaktadır. Romanda yalnızca kadın lehine bir düzen önerilmemektedir, eşitsizliğin güç dengesizliği sonucu ortaya çıktığı belirtilmektedir. Orhan Kemal feminist düşüncenin beklentisi olan eşitliği doğrudan savunmak yerine toplumsal cinsiyet rollerini değiştirerek eşitsizliğin absürtlüğünü göstermektedir. İroni, mizah ve abartı üzerinden kurulan bu anlatım biçimi, cinsiyet rollerinin sorgulanmayan kalıplar olduğunu

görünür kılmaktadır. Eser yalnızca ataerkil düzeni değil tüm hiyerarşik yapıyı eleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kabul edilen bir güç ilişkisi olarak gözlemlenmektedir.

Orhan Kemal, “Tersine Dünya” romanıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bir anlatı ögesi olarak kullanmakla kalmayıp okuyucuyu sorgulatmaktadır. Diğer eserlerinde de farklı küresel sorunlara farkındalık yaratma çabasıyla Kemal, okuyucuyu olay örgüsüne dahil etmektedir. Romanda her sorunu uç noktalarda ele alarak ironi ve abartı temeline dayanan tersine kurgu toplumsal düzeni görünür kılmakta büyük rol oynamaktadır. Yaratılan dünya, toplumsal cinsiyet rollerinin kabul edilen yapıya, güç ve otoriteye göre şekil aldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu tezin yazılma amacı Orhan Kemal’in Tersine Dünya adlı yapıtında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine farklı bir bakış açısı kazandırmasında kullandığı yazınsal araçların ve ironinin işlevi birey ve toplum etkileriyle incelenmiştir.

KAYNAKÇA

Kaşıkkırık, A., & Gülümser, I. (2021). *Toplumsal cinsiyet eşitliğinin anayasalar ve uluslararası sözleşmelere yansıması*. Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, 1(1), 59–69. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2286092>

Enginyurt, D. (2018). Sosyal hareketler sosyolojisi açısından feminizm. *Use International Journal of Sociology and Economics*, (1), 36–59. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1174887>

Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. KASHED, 1(1), 15–28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/207491>

Şarlı Güvercin, G. (2020). Tersine Dünya romanından hareketle Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve kadın-erkek rollerinin incelenmesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3), 471–482. <https://doi.org/10.34083/akaded.738355>

Kemal, O. (2025). *Tersine dünya* (14. bs.). Everest Yayınları.